

ДО ПРОБЛЕМИ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «ІНСТИТУТ» І «ІНСТИТУЦІЯ» В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

© 2014 ЛОЗИНСЬКА Т. М.

УДК 330.101

Лозинська Т. М. До проблеми вживання термінів «інститут» і «інституція» в контексті інституціонального аналізу

Зважаючи на зростання останнім часом уваги з боку вітчизняних учених до теорії інституціоналізму та враховуючи наявність певних методологічних прогалин щодо формування категоріального апарату і здійснення інституціонального аналізу, метою статті є порівняння окремих підходів до пояснення соціально-економічного змісту поняття «інститут» і виявлення можливостей застосування інституціонального аналізу в аграрній сфері. У статті вказується на недоцільність формування термінологічного апарату та пояснення змісту термінів виходячи лише із зарубіжних практик і етимології словесних символів. Обґрунтовується безпідставність паралельного вживання термінів «інститут» і «інституція» для позначення форми соціальної взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і відповідній структурно-організаційній основі. Для цих цілей краще використовувати більш вживаний термін «інститут». У підсумку зазначається, що виходячи з єдності організаційної та функціональної основи інститутів, інституціональний аналіз доречно здійснювати в двох площинах: з точки зору кількісної оцінки впливу існуючих правил на господарську діяльність (аналіз інституціонального забезпечення); з точки зору ефективності функціонування організацій (аналіз інституціональної структури). Подальші дослідження можуть бути пов'язані із розробкою теоретичних положень щодо аналізу інститутів і їх трансформації під впливом відносин власності; аналізу відносин власності як суспільного інституту; аналізу впливу інституту власності на розподіл ресурсів у суспільстві; гармонізації суспільних інститутів.

Ключові слова: інститут, інституціональний аналіз, інституціональне забезпечення, інституціональна структура.

Бібл.: 16.

Лозинська Тамара Миколаївна – доктор наук з державного управління, професор, завідувачка кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія (вул. Сковороди, 1/3., Полтава, 36003, Україна)

E-mail: tnloz@rambler.ru

УДК 330.101

UDC 330.101

Лозинская Т. М. К проблеме употребления терминов «институт» и «институция» в контексте институционального анализа

Принимая во внимание возрастание в последнее время внимания со стороны отечественных ученых к теории институционализма и учитывая наличие определенных методологических пробелов относительно формирования категориального аппарата и осуществления институционального анализа, целью статьи является сравнение отдельных подходов к объяснению социально-экономического содержания понятия «институт» и обоснование возможностей использования институционального анализа в аграрной сфере. В статье указывается на нецелесообразность формирования терминологического аппарата и объяснения содержания терминов исходя лишь из зарубежных практик и этимологии словесных символов. Обосновывается безосновательность параллельного употребления терминов «институт» и «институция» для обозначения формы социального взаимодействия, которая базируется на совокупности формальных и неформальных ограничений, механизмах соблюдения установленных норм и соответствующей структурно-функциональной основе. Для этих целей лучше использовать более употребляемый термин «институт». В итоге указывается, что исходя из единства организационной и функциональной основы институтов, институциональный анализ уместно осуществлять в двух плоскостях: с точки зрения количественной оценки влияния существующих правил на хозяйственную деятельность (анализ институционального обеспечения) и с точки зрения эффективности функционирования организаций (анализ институциональной структуры). Дальнейшие исследования могут быть связаны с разработкой теоретических положений относительно анализа институтов и их трансформации под влиянием отношений собственности; анализа отношений собственности как общественного института; анализа влияния института собственности на распределение ресурсов в обществе; гармонизации общественных институтов.

Ключевые слова: институт, институциональный анализ, институциональное обеспечение, институциональная структура.

Библ.: 16.

Лозинская Тамара Николаевна – доктор наук по государственному управлению, профессор, заведующая кафедрой менеджмента, Полтавская государственная аграрная академия (ул. Сковороды, 1/3., Полтава, 36003, Украина)

E-mail: tnloz@rambler.ru

Lozynska T. M. On a Problem of Using the Terms "Institute" and "Institution" in the Context of Institutional Analysis

Considering the later increase of using the theory of institutionalism by local scientists, as well as certain methodological gaps in regard to the forming of categorical apparatus and carrying out the institutional analysis, the goal of the article is to compare specific approaches to the explanation of social and economic content of the term "institute" and to prove the impossibility of institutional analysis in the agrarian sphere. The article shows the unreasonableness of using the terms "institute" and "institution" to indicate the form of social interactions basing on the set of formal and informal restrictions, mechanisms of observing the established standards and respective structural and functional base. For this purpose is better to apply the term "institute" since it is more widely used. As a result, the article indicates that, considering the uniformity of organizational and functional base of institutes, the institutional analysis is to be carried out in two directions: from the standpoint of quantitative assessment of the influence of existing regulations on the economic activity (analysis of institutional cover) and from the standpoint of the effectiveness of organizations functioning (analysis of institutional structure). Future studies may be concerned with the development of theoretical provisions in regard to the analysis of institutes and their transformation under the influence of property relations; the study of property relations as a social institute; the analysis of the influence exerted by the institute of property on the allocation of resources in the society; the harmonization of social institutes.

Key words: institute, institutional analysis, institutional cover, institutional structure.

Bibl.: 16.

Lozynska Tamara M. – Doctor of Sciences (State Administration), Professor, Head of the Department of Management, Poltava State Agrarian Academy (vul. Skovorody, 1/3., Poltava, 36003, Ukraine)

E-mail: tnloz@rambler.ru

Останніми роками в Україні спостерігається зростання уваги вчених до теорії інституціоналізму, помітними є спроби застосувати її положення для пояснення економічних явищ транзитивного періоду. Причини такої цікавості обумовлені наявністю тих самих проблем, які намагалися подолати і власне розробники теорії інституціоналізму, а саме: обмеженістю концепції раціоналізму та маржиналізму відносно сфери економічної теорії (вчення про багатство) та ігноруванням соціальних аспектів створення суспільного багатства, домінантною складовою якого є сама людина – особистість.

Інституціональний аналіз разом із методом ретроспекції найчастіше знаходить застосування для пояснення причинно-наслідкового зв'язку між зміною процесу (явища), що вже відбулося, і зміною правил виконання процесу чи регулювання явища. У транзитивній соціально-економічній системі, для якої характерна швидка й наближена до тотальної зміна формальних правил ведення господарського життя, більшої ваги набуває прогнозування можливих змін конструктивів системи, обумовлених інституційними трансформаціями. Особливо важливим інституціональний аналіз є по відношенню до господарського використання природних ресурсів, зокрема землі, оскільки вони складають основу життєдіяльності людини, у результаті якої виникають і закріплюються (а згодом руйнуються) соціальні зв'язки, проявляються соціальні взаємодії, що спричиняють формування суспільних інститутів.

Цілий ряд українських і зарубіжних учених при розробленні концепцій економічного розвитку або побудові економічних моделей намагається застосувати положення інституціональної теорії, які певною мірою долають соціальну вихолощеність неокласицизму. До них насамперед слід віднести Т. Арт'якову, А. Гальчинського, В. Гейця, Р. Нуреева, К. Поланьї, В. Полтеровича, Дж. Ходжсона та ін..

Інституціональні проблеми розвитку аграрної сфери окреслюються в працях вітчизняних науковців-аграрників: О. Загурського, О. Коваленка, Т. Ковальчук, М. Маліка, В. Мамчур, О. Супруна, О. Шпикуляка, П. Юхименка та ін. Слід зазначити, що розширення предмету економічного аналізу за рахунок включення до нього інститутів і, обумовлене цим, його ускладнення, змушують учених щоразу звертатися до уточнення змісту поняття «інститут», пропонувати більш чіткі його дефініції та вводити в науковий обіг нові терміни на зразок «інституціоналізація», «інституціональна основа» тощо. З одного боку, такі наукові дискурси додають нових знань і поглиблюють інституціональну теорію, а з іншого – є дискусійними та суперечливими, оскільки відображають суб'єктивну точку зору конкретного вченого, який спирається на власний емпіричний досвід. Ще більш проблематичним є розроблення прикладних аспектів застосування положень інституціональної теорії.

Метою статті є порівняння окремих підходів до пояснення соціально-економічного змісту поняття «інститут» і виявлення можливостей застосування інституціонального аналізу в аграрній сфері.

На даний час у вітчизняній науковій літературі широкий вжиток знаходять терміни «інституція» та «інститут», інколи як синоніми [1; 2], але досить часто як поняття, різні за змістом [3; 4; 5].

Синтез основних відмінностей і подібностей у підходах вітчизняних науковців до трактування базових понять інституціоналізму дозволяє розмежувати їх таким чином:

1. Поняття «інститут» і «інституція» не розрізняються за змістом і розглядаються як набір формальних і неформальних правил і норм («інституційне забезпечення формування й розвитку аграрного ринку передбачає існування певних норм і правил (інституцій та інститутів)» [6, с. 162]).

2. Поняття «інститут» і «інституція» не ототожнюються, але при цьому науковці по різному трактують відмінності між ними, наприклад:

- ✦ «інституція» розглядається як звичай, заведений порядок, а «інститут» – порядок, закріплений у формі закону або установи [4; 7];
- ✦ «інституція» ідентифікується як «статусна функція» – соціальна функція, закріплена за носіями певних статусів (закріплення, певно, може мати формальний і неформальний характер), а «інститут» розглядається як абстрактна функціональна модель організацій, що фіксує їх видовий статус [3].

3. Використовується лише термін «інституція» у значенні «сукупність формальних і неформальних правил», а структурно-організаційне оформлення цих правил, яке в межах інших підходів називається «інститутом», у даному разі розглядається як «інституційне середовище» [8].

4. Вживається лише термін «інститут», який трактується як соціально-економічне утворення, що є «... системою формальних (законодавчо-нормативних) та (або) неформальних (морально-етичних) норм, спрямованих на впорядкування певної соціально-економічної сфери, які через обмеження поведінки індивідів та суб'єктів економічних відносин забезпечують її передбачуваність, визначають взаємовідносини між ними, а також сукупність механізмів забезпечення дотримання відповідних правил (примусу та контролю) і органу (установа, організація), який би забезпечував реалізацію цих механізмів» [1, с. 19].

В останньому випадку дефініція терміна «інститут» вміщує в собі розуміння єдності функціональної і структурної основи, формальної та неформальної взаємодії суб'єктів соціально-економічних відносин.

Такий стан справ із формуванням категоріального апарату інституціональної теорії породжує певний термінологічний волюнтаризм, що ускладнює здійснення інституціонального аналізу, оскільки предмет аналізу або надто звужується (до сукупності лише неформальних правил), або, навпроти, стає надто широким і неконкретним. Тому все ще залишається потреба в уточненні змісту понять інституціональної теорії, необхідних для наукового пізнання соціально-економічних явищ.

Посилаючись на дослідження російських учених О. Іншакова та Д. Фролова, які обґрунтовують доцільність розмежування понять «інститут» і «інституція» наявністю різних англійських їх аналогів («*institute*» і «*institution*»), слід зазначити, що обидва англійські терміни в жодному зі словників не перекладаються так, як це пропонують вказані автори. У великому сучасному англо-російському, російсько-англійському словнику слово «*institute*» перекладається як: а) інститут; б) започатковувати, починати, а «*institution*» – суспільство, організація, установа [9]. В англійській практиці обидва слова використовують для позначення певних організаційних структур, але «*institute*», виходячи із тлумачень, наведених у кембриджському та оксфордському словниках, використовується по відношенню до організацій з дуже вузькими науковими, освітніми або іншими цілями (науково-дослідний інститут); «*institution*»

вживається для позначення організацій, які відіграють помітну роль у суспільстві (церква, парламент тощо).

Таким чином, обстоюючи думку, що інституції – це правила, а інститути – структурно-організаційне оформлення правил, абсолютно безпідставно звертатися до англійських термінів, жоден з яких не містить у собі відповідного змісту. Водночас стає цілком зрозуміло, чому Д. Норт в оригіналі назви праці «Інституції, інституційні зміни і функціонування економіки» [10] використовує саме термін «*institution*». Інша справа, що Д. Норт, аналізуючи переважно економічні інститути, виходить за межі лише їх організаційних аспектів, що видаються йому завузькими для пояснення відмінностей у функціонуванні економік різних країн, яке забезпечується схожими організаціями (міністерствами, біржами, спілками тощо), але за допомогою різних правил, особливо слабоформалізованих або неформалізованих зовсім.

В українській мові, на відміну від англійської, як для позначення вузькоспеціалізованих наукових і освітніх закладів, так і для ідентифікації значущих, структурованих за допомогою сукупності організацій, суспільних взаємозв'язків використовується термін «інститут». Звідси: інститут як навчальний заклад (інститут післядипломної освіти); як структурний підрозділ університету (інститут економіки та бізнесу); як наукова установа (науково-дослідний інститут) і як соціальна модель забезпечення певної функціональної взаємодії людей (інститут власності; інститут парламентаризму; інститут сім'ї тощо). В останній інтерпретації поняття «інститут» виходить за межі лише визначення функціонального статусу організації, а передбачає ще й врахування правових, соціальних, адміністративних та інших основ існування й розвитку відповідного інституту. Так, інститут власності ґрунтується на правових конституційних засадах, які конкретизуються в законах, інших нормативних документах; передбачає здійснення цілого спектру правових (відчуження, успадкування тощо), економічних (господарське використання, оподаткування, оцінювання тощо), екологічних (контроль викидів, озеленення, очищення) та інших процедур; забезпечує реалізацію, захист і узгодження економічних інтересів індивіда, соціальних груп і держави в цілому. Такий розширений соціально-економічний зміст поняття «інститут», що закріпився в українській науковій літературі, дуже близький до уявлень Д. Норта, з тією лише різницею, що вчений здійснив спробу відокремити правила від їх організаційного оформлення, запропонувавши перші називати «інститутами» (в українському перекладі – «інституціями»), а друге – «інституційними одиницями» [10, с. 13].

Слід зазначити, що в офіційній українській мові радянського періоду слово «інституція» не вживається [1], але і в новітніх економічних словниках чи енциклопедіях не наводиться його тлумачення [12; 13]. Можна припустити, що активне використання терміна «інституція» з кінця ХХ ст. пов'язано як з прагненням «українізувати» мовно-наукове середовище, так із намаганням щоточніше інтерпретувати засобами мови змістовне навантаження того соціального явища, яке в англійській мові позначається терміном «*institution*». Українізація терміна «інститут» призвела до порушення існуючої мовної угоди щодо семантичного визначення цього поняття і вживання у науковому обігу понять «інститут» і «інституція», здебільшого як синонімів, навіть у тих випадках, коли автори прагнуть закріпити ці мовні знаки за різними смислами. Так, М. Малік і О. Шпикуляк,

розуміючи під інституціями «... звичаї, порядок у суспільстві, правила...» [4, с. 170] (тобто, лише неформальні норми, на відміну від Д. Норта, який розглядав їх у сукупності з формальними), а під інститутами – закріплення інституцій «... у вигляді нормативного акта, у формі організації або установи» [Там само], далі закони відносять і до інститутів і до інституцій; ментальність, звичаї та традиції чомусь до неформальних інститутів (про які взагалі не може бути мови з точки зору авторського визначення поняття «інститут»), а формальні інститути поділяють лише на економічні та політичні, тоді як інститут, насамперед, є соціальним утворенням. Виходячи з визначення, запропонованого даними авторами [4, с. 170], не можна вважати інститутами власність, управління, працю, гроші, конкуренцію тощо, оскільки ці широко вживані економічні категорії не можна віднести ні до законів, ні до організацій, ні до установ. Так само їх не можна вважати й інституціями (правилами, нормами, звичаями – формальними, неформальними чи разом узятими). Проте, словосполучення «інститут власності», «інститут сім'ї» чи «інститут підприємництва» активно використовуються в економічній літературі та їх смисли сприймаються дещо інакше, ніж це тлумачать вказані учені.

Усі наведені методологічні підходи до формулювання категоріального апарату інституціональної теорії, як і у багатьох інших випадках наукового пізнання, не можна розглядати через призму хибності, істинності чи суперечливості у зв'язку з відсутністю критерію хибності чи істинності. Тому інтерпретації змісту термінів «інститут» і «інституція» залишаються суб'єктивними інтроспекціями окремих авторів, які вимушені майже в кожній статті пояснювати, що вони мають на увазі, коли вживають вказані поняття.

По суті, мова йде про неявне (контекстуальне) визначення, в якому зміст поняття встановлюється виходячи з його вживання у конкретних контекстах.

Окреслені методологічні проблеми інституціональної теорії надто ускладнюють проведення інституціонального аналізу на практиці. У всякому випадку, у більшості наукових публікацій лише вказується на доцільність застосування такого аналізу, але сам він не використовується. З нечіткістю визначення предметної сфери пов'язані рекомендації, що стосуються вдосконалення інституціональної основи економіки, які мають надзвичайно різноманітну спрямованість і стосуються: реформування економіки, удосконалення законодавства, розвитку кооперації й професійних об'єднань, усунення цінового диспаритету, захисту конкуренції, державної підтримки тощо. Унаслідок методологічної плутанини до предмету інституційного аналізу науковці відносять широку гамму соціальних явищ, процесів, інструментів – від нормативних актів і господарських контрактів до таких складних конструкцій, як відносини власності та соціальний капітал.

Такий стан методологічного розроблення змістовних аспектів інституціоналізму у вітчизняній економічній науці не дозволяє провести навіть компаративний аналіз низки досліджень щодо інституціонального забезпечення окремих сфер економіки, зокрема аграрної, оскільки вони страждають на відсутність виявлення чітких причинно-наслідкових зв'язків між інститутами та результатами господарської діяльності, які детермінуються великою кількістю інших чинників (цінами, технологією, організацією, ступенем державної підтримки, конкуренцією тощо).

Якщо докладніше вивчити роботу Д. Норта «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки» [10], то стає зрозуміло, що поняття *institution* (у перекладі І. Дзюба – інституція) він не ототожнює з організаціями (у Норта – з інституціональними одиницями), але й не вульгаризує його зміст, зводячи лише до сукупності правил і норм.

Institution за Д. Нортом – це «... придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію у певне річище...» [10, с. 11], «... визначають та обмежують сукупність варіантів вибору для індивіда ...» [Там само, с. 12].

Лейтмотивом дослідження Норта є ідея про те, що ефективність реалізації прав власності досягається за умови створення такої сукупності обмежень, які мінімізують трансакційні (невиробничі) витрати, що разом із трансформаційними (виробничими) витратами визначає загальну ефективність господарської діяльності.

Така контекстуальність, безумовно, виводить зміст поняття *institution* на надорганізаційний рівень, але не розриває зв'язку з організаціями, оскільки частина обмежень є результатом внутрішньоорганізаційної діяльності. Базову основу *institution* складає законодавча система щодо реалізації прав власності (хоча неформальні обмеження, на думку Д. Норта, є важливим з точки зору забезпечення стійкості усій соціально-економічній системі), а це свідчить про зростання ролі держави в економіці під впливом розширення масштабів виробництва і ускладнення обмінів: «... величезна економія у нагляді за дотриманням і виконанням угод та контрактів, пов'язана з масштабами діяльності, досягається державою як третьою стороною, що використовує для цієї мети примусові засоби» [Там само, с. 78]. Підкреслюючи значення державного регулювання господарської діяльності (встановлення правових обмежень), Д. Норт зазначає: «... не можна мати продуктивного суспільства з високими доходами за умов політичного безладдя» [Там само, с. 50].

Таким чином, можна констатувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства жоден інститут не може бути створений без участі держави, тому здійснюючи інституціональний аналіз, перш за все, необхідно виявити причинно-наслідкові зв'язки між ухваленням державноуправлінських рішень і результатами господарської діяльності, тобто інституціональний аналіз є міждисциплінарним інструментом дослідження, оскільки одночасно торкається предметних сфер принаймні двох наук, економіки та державного управління. Схожої думки дотримуються й інші вчені, зазначаючи, що «... інституціоналізм – це не чиста економічна теорія, а дослідження, що проводиться на стику різних наук» [15, с. 379].

Поглиблене вивчення сучасних наукових праць з інституціоналізму все більше схиляє до думки, що інститут – це певна форма соціальної взаємодії людей, яка за основними ознаками проявляється у багатьох країнах. Виходячи з цього доцільно приєднатися до точки зору таких учених, як В. Геєць, В. Мокряк і Е. Мокряк, К. Поланьї, які розуміють під інститутами соціоекономічні, соціокультурні, соціополітичні тощо регулятори. Зокрема, К. Поланьї, критикуючи ринок, пише: «Подібний *інститут* не міг би проіснувати скільки-небудь довго, не зруйнувавши при цьому людську та природну субстанцію спільності...» [16, с. 14]. Водночас, описуючи соціополітичні регулятори, автор зазначає, що «... системи відповідних заходів утворили потужні *інститути*, покликані контролювати вплив ринку на працю, землю і гроші» [Там само, с. 90].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зауважити, що використання в науковій літературі двох термінів – «інститут» і «інституція» – не лише не вносить нічого нового в теорію інституціоналізму, а й породжує методологічну плутанину, наслідком якої є поширення практики використання контекстуальних дефініцій цих понять. У зв'язку з цим у сфері наукового пізнання доцільним є використання терміна «інститут», під яким слід розуміти складну суспільну форму людської взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і відповідній структурно-організаційній основі. Функціональний бік такої взаємодії забезпечується правилами й нормами (формальними та неформальними), а структурний – організаціями (інституціональними одиницями). Виходячи з такої змістовної характеристики терміна «інститут» більшої об'єктивності набувають такі поняття, як «інститут власності», «інститут банкрутства», «інститут конкуренції», і їх використання стає правомірним. У випадку ж закріплення двох термінів («інститут» і «інституція») з різними смислами вживання наведених і багатьох інших словосполучень стає некоректним через неможливість їх віднесення як до правил (обмежень), так і до організацій (інституціональних одиниць).

Схожої думки щодо єдності функціональної та організаційної основи поняття «інститут» як соціальної реальності певного конкретно-історичного періоду розвитку людської спільноти дотримуються вчені Інституту економіки та прогнозування НАН України, зазначаючи, що інститут – це обмеження, «... але розгорнуте в систему правил, норм, процедур, законів, організацій, установ тощо і згорнуте потім в одне поняття... Категорією, що закріплює попередній рух і перетворює його в основу для наступного, є установа... Саме з категорією установи відбувається закріплення власного змісту інституту, який починає продукувати власні інституціональні форми» [17, с. 32].

Тому інституціональний аналіз доцільно здійснювати у двох площинах: з точки зору кількісної оцінки впливу існуючих правил (обмежень) на господарську діяльність (аналіз інституціонального забезпечення) і з точки зору ефективності функціонування організацій (аналіз інституціональної структури). Аналіз інституціонального забезпечення може бути конкретизовано завдяки класифікації формальних обмежень на такі, що встановлюються державою, і такі, що є продуктом діяльності самих економічних суб'єктів (контракти, умови постачання, зобов'язання, процедури тощо). Практика свідчать, що дія ринкових інститутів під впливом різного історичного досвіду організації господарського життя, а отже і культури людських взаємин, ментальності, моральних принципів тощо, набуває доволі специфічних рис, а інколи суттєво спотворюється в порівнянні з їх використанням в інших країнах.

Спотворення, що отримали в економіці назву «інституційних пасток» в Україні, детерміновані, зокрема, становленням інституту приватної власності на землю.

Приватновласницький детермінізм, у свою чергу, породжено декількома обставинами:

- ✦ *розподільним, а не створювальним характером формування інституту власності на землю, що, безумовно, ніяк не вплинуло на розмір суспільного багатства, але сприяло швидкому формуванню майнової нерівності як суб'єктів господарювання, так і окремих громадян. По-перше, розподіл*

роздержавленої власності, за якими б методиками він не здійснювався, усе рівно не забезпечив повного доступу до цього процесу всіх громадян, а, по-друге, уже на етапі первинного перерозподілу власності почали створюватися тіньові доходи у вигляді незадекларованих заробітних плат, дивідендів тощо.

За висновками І. Крючкової, близько 80% тіньових доходів закумуляовано у тій частині реального сектора економіки, який представлено домогосподарствами. І хоча для земельної власності, конкретизованої у вигляді певної земельної ділянки, створюваність є не притаманною, та все ж прикладена до неї праця може створити нову цінність (додану вартість), більша частина якої вилучається з аграрного сектора через «ножиці» цін. Не трудовий, а розподільний характер формування інституту земельної власності в аграрному секторі економіки України, при всій пошані до тих людей, які десятиріччями працювали на землі та зрештою стали її власниками в результаті звичайного розподілу земель колгоспів і радгоспів, породив відповідне ставлення до приватної власності, мало схоже з повагою – значною мірою, воно є негативним;

- ✦ *неоднорідністю земельних ділянок за їх корисними властивостями*, використання яких для різних суб'єктів власності пов'язано з різною кількістю витрачених ресурсів і праці, що дуже швидко призвело до формування економічної нерівності та створення переваг одного власника в порівнянні з іншим, а отже й надання йому більшої економічної влади.

Справедливості ради слід зазначити, що передача сільськогосподарських земель у власність здійснювалася з урахуванням її кадастрової оцінки, що на практиці привело до розподілу землевласників на тих, хто володіє меншими за розміром, але кращими за родючістю земельними ділянками, і тих, хто має у власності більші за розміром ділянки гіршої за властивостями землі. Неважко зрозуміти економічну невідповідність такого розподілу: мало того, що кожен гектар гіршої землі потребував більших вкладень для вирівнювання її родючості, чого не завжди вдавалося досягти, так ще й самих цих гектарів необхідно було обробляти більше. Безумовно, економічна нерівність є іманентною ознакою капіталістичної системи господарювання, але прихована за цим економічна влада є джерелом лобювання інтересів великих капіталістів, зрощення бізнесу і влади – з усіма, витікаючими з цього негативними наслідками;

- ✦ *зміною мотивацій землевласників*, більшість із яких так і не стала землекористувачами, і землекористувачів, позбавлених відповідальності за земельну власність, результатом чого стало притаманне обом сторонам домінуюче прагнення до отримання прибутку. Державна ж влада так і не спромоглася створити надійні механізми регулювання земельних відносин, які б мінімізували наслідки опортуністичної поведінки землевласників і землекористувачів;
- ✦ *неефективністю державної влади щодо встановлення правил і обмежень використання земельної власності*, наслідком якої є диспаритетність відносин між суб'єктами аграрного ринку, його монополізація, незадовільна кон'юнктура ринку, підвищення цін на продовольство, лобювання своїх інтересів великими землекористувачами тощо.

Формально встановлені обмеження щодо реалізації права власності на ділянки земель сільськогосподарського походження обумовили спонтанне формування такого порядку взаємодії економічних суб'єктів, в якому відображається спотворення економічних відносин, викликане процесом перерозподілу економічної влади. Це, зокрема, втілюється у використанні нелегальних або напівлегальних схем відчуження земель сільськогосподарського призначення, заниженні розміру орендної плати внаслідок переміщення економічної влади від землевласників до землекористувачів тощо.

У цілому слід констатувати, що інституційна система суспільства суттєво залежить від структури розподілу власності в усіх секторах економіки, що потребує більш детального вивчення існуючих і можливих обмежень стосовно її використання. Перш за все, це важливо з точки зору гармонізації суспільних відносин і збереження потенціалу для суспільного розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, з метою уникнення методологічної плутанини доцільно відмовитися від вживання в науковій літературі термінів «інститут» і «інституція» із закріпленням за ними різних смислів. Використання терміна «інститут», під яким слід розуміти складну суспільну форму людської взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і правил і відповідній структурно-організаційній основі, є більш коректним і дозволяє подолати певну нечіткість предметної сфери інституціонального аналізу. Для здійснення інституціонального аналізу важливою є класифікація інститутів, насамперед розподіл формальних правил і обмежень на ті, що встановлюються державою, і ті, що продикуються безпосередньо економічними суб'єктами.

Приватновласницький детермінізм інституціонального забезпечення, обґрунтований у статті, викликає потребу в подальших дослідженнях, пов'язаних із розробкою теоретичних положень щодо аналізу інститутів (інституціонального забезпечення та інституціональної структури) і їх трансформації під впливом відносин власності; аналізу самих відносин власності як специфічного суспільного інституту; аналізу впливу інститутів на розподіл ресурсів у суспільстві та їх використання, гармонізації суспільних відносин на основі вдосконалення інститутів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Концуров О.** Інституціоналізм як теоретико-методологічні засади сучасних реформ / О. Концуров // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 15 – 22.
2. **Артёмова Т.** Інституційні пастки ринкової трансформації і уроки для України / Т. Артёмова // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 36 – 45.
3. **Іншаков О. В.** Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О. В. Іншаков, Д. П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 52 – 62.
4. **Малік М.** Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки / М. Малік, О. Т. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 169 – 176.
5. **Гайдай Т. В.** Неінституціоналізм та його аналітично-дослідницький потенціал / Т. В. Гайдай // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 60 – 66.

6. Мамчур В. А. Інституції та «суспільний розмір» аграрного розвитку / В. А. Мамчур // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 161 – 166.

7. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров / Е. М. Майбурд. – М. : Дело; Вита-Пресс, 1996 – 568 с.

8. Ущাপовський Ю. Київська економічна школа XIX ст. у контексті зародження інституціоналізму / Ю. Ущাপовський // Економіка України. – 2012. – № 2. – С. 70 – 79.

9. Большой современный англо-русский, русско-английский словарь / Составитель Сиротина Т. А. – М. : Издательство «Бао – ПРЕСС», 2001. – 688 с.

10. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт / Пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

11. Ганич Д. І. Русско-украинский и украинско-русский словарь / Д. І. Ганич, І. С. Олейник. – К. : Радянська школа, 1984. – 463 с.

12. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2009. – 358 с.

13. Інститут [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/corpus_iur.s_civilis

14. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. / [О. Ю. Амосов, В. В. Калюжний, В. Л. Міненко та ін.] ; за заг. ред. д. е. н., проф. А. Ю. Амосова. – Х. : Видавництво Хар Рі НАДУ «Магістр», 2009. – 408 с.

15. Поланьї К. Великая трансформация: политические истоки нашего времени / К. Поланьї. – СПб. : Алетея, 2002. – 320 с.

16. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.

REFERENCES

Artyomova, T. "Instytutsiini pastky rynkovoї transformatsii i uroky dlia Ukrainy" [Institutional traps and Market Transformation Lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2011): 36-45.

Amosov, O. Yu., aliuzhnyi, V. V., and Minenko, V. L. *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky* [History of economics and economic thought]. Kharkiv: Mahistr, 2009.

Bolshoy sovremennyi anglo-russkiy, russko-angliyskiy slovar [Large modern English-Russian, Russian-English dictionary]. Moscow: Bao – PRESS, 2001.

Ganich, D. I., and Oleynik, I. S. *Russko-ukrainskiy i ukrainsko-russkiy slovar* [Russian-Ukrainian and Ukrainian-Russian dictionary]. Kyiv: Radianska shkola, 1984.

Haidai, T. V. "Neoinstytutsionalizm ta ioho analitychno-doslidnytskiy potentsial" [Neoinstytutsionalizm and its analytical and research capacity]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2003): 60-66.

Inshakov, O. V., and Frolov, D. P. "Instytutsiia – kliuch do rozuminnia ekonomichnykh instytutiv" [Institution – the key to understanding economic institutions]. *Ekonomichna teoriia*, no. 1 (2011): 52-62.

"Instytut" [Institute]. http://uk.wikipedia.org/wiki/corpus_iur.s_civilis

Institutsionalnaia arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy [Architectonic and institutional dynamics of economic transformation]. Kharkiv: Fort, 2008.

Konturov, O. "Instytutsionalizm iak teoretyko-metodolohichni zasady suchasnykh reform" [Institutionalism as a theoretical and methodological foundations of modern reforms]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2011): 15-22.

Malik, M., and Shpykuliak, O. T. "Instytuty ta instytutsii u rozvytku ahrarnoi sfery ekonomiky" [Institutes and institutions in the development of agriculture]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2011): 169-176.

Mayburd, E. M. *Vvedenie v istoriiu ekonomicheskoy mysli. Ot prorokov do professorov* [Introduction to the history of economic thought. From the prophets to professors]. Moscow: Delo; Vita-Press, 1996.

Mamchur, V. A. "Instytutsii ta «suspylnyi rozmir» ahrarnoho rozvytku" [Institutions and "social size" Agricultural Development]. *Ekonomika APK*, no. 10 (2011): 161-166.

Nort, D. *Instytutsii, instytutsiina zmiana ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic development]. Kyiv: Osnovy, 2000.

Osovska, H. V., Yushkevych, O. O., and Zavadskiy, Y. S. *Ekonomichnyi slovnyk* [Dictionary of Economics]. Kyiv: Kondor, 2009.

Polani, K. *Velikaia transformatsiia: politicheskie istoki nashogo vremeni* [The Great Transformation: the political origins of our time]. St. Petersburg: Aleteya, 2002.

Ushchapovskiy, Yu. "Kyivska ekonomichna shkola KhKh st. u konteksti zarodzhennia instytutsionalizmu" [Kyiv School of Economics of the nineteenth century. in the context of the emergence of institutionalism]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2012): 70-79.